

"Я ПОМИЛЯВСЯ, ВЗЯВШИ НА СЕБЕ ПРОВИНУ..."

До 90-річчя М.С.Волобуєва-Артемова

Офіційна радянська історіографія, тавруючи «волобуєвщину», не спромоглася пояснити витoki світогляду самого М.С.Волобуєва, простежити його життєвий шлях. Та й за кордоном ним самим не зацікавилися. Видана на Заході «Енциклопедія українознавства» обмежилася тим, що назвала його «українським економістом російського походження», котрий викладав у Харкові. Основна увага приділена праці «До проблеми української економіки». Ця робота викликала широкий резонанс як в Україні, так і поза її межами.

Нам же постійно твердили, що Волобуєв — творець шкідливої, ворожої соціалізму платформи «національного ухилу» в економіці. У комуністичній пресі термін «волобуєвщина» упродовж багатьох десятиріч уживався нарівні з «шумськимизмом» (від прізвища наркома освіти УСРР у 1924-1927 рр., колишнього «боротьбиста» О.Я.Шумського), «хвильовизмом» (від прізвища письменника М.Г.Хвильового).

Про трагічні долі О.Я.Шумського і М.Г.Хвильового широкому загалові відомо. Першого засудили у 1933 р. до заслання, а в 1946 р., під час повернення з Сибіру, вбили за особистою вказівкою Сталіна і Кагановича¹. Трагічно загинув і Хвильовий.

А як склалася доля М.Волобуєва? Для мене, як і для багатьох інших дослідників, це залишалося невідомим. Тільки й того, що в одній з книжок відомого українського історика і публіциста І.В.Майстренка я вчитав, що Волобуєва на початку 30-х рр. було заслано в Середню Азію.

І ось не так давно поталанило: вдалося знайти і опрацювати кримінальну справу Волобуєва. Виявилось чимало цікавих невідомих досі деталей.

Почати хоча б з того, що довгі роки його неточно називали. Писали Семенович, у дійсності ж він — Симонович. Рік народження не 1900-й, а 1903. І ще одне уточнення: Михайло Симонович підписувався не «Волобуєв», а «Волобуєв-Артемов»².

Народився 24 січня 1903 року в місті Миколаєві. Батько був помічником бухгалтера в міській управі (помер 1918 р. від тифу), мати — приватною вчителькою.

Михайло навчався в гімназії. Та вже з 1915 р. через матеріальні нестатки сім'ї змушений займатись репетиторством, давати приватні уроки. Після смерті батька уже сам утримував сім'ю. Вищу освіту здобув екстерном. Закінчив економічний відділ Харківського інституту профосвіти. На допиті 25 січня 1934 року Волобуєв згадував про те, як у нього прокинулося зацікавлення до політики: «Револуція застала мене хлопчиком 14 років, далеким від політичного життя. Коло моїх інтересів обмежувалося питаннями математики, а пізніше (у років) і політекономії. У 1919 р. звірства «білих»... і знайомство зі старою комуністкою т. А.А.Зандовською, яка нелегально мешкала по сусідству з нами, збудили інтерес до питань політичного життя. Під впливом Зандовської я після звільнення Миколаєва Червоною Армією вступив лав КП(б)У у серпні 1920 р. (кандидатом), і з грудня 1920 р. став членом партії»³.

Зауважу: 1921 р. Михайло Симонович був виключений з її лав за пізній вступ до партії, хоча йому було тоді лише 20 років. Напевно, сталося непорозуміння, бо згодом Центральна комісія по чистці в партії його відновила⁴.

У 1921-1922 рр. працював заступником завідуючого відділом Миколаївської губернської системи політосвіти, а з 1922 р. його направили у Вінницю на посаду завідуючого губернським відділом політосвіти. Пізніше Михайло Симонович

згадував: «На Поділлі я потрапив у зовсім інші умови й оточення. Насамперед, мені довелося зіткнутися з рядом колишніх членів українських націоналістичних партій, які працювали на Поділлі. Якийсь своєрідний тон був у деяких низових й політосвіторганізаціях. Згадую, наприклад, як я був вражений, коли на педкурсах, до яких я був прикріплений як відповідальний керівник, наприкінці зборів після «Інтернаціоналу» заспівали «Заповіт».

...Моя увага, як завідуючого губерньською політосвітою, була повернута до важкого становища українського театру, необхідності прискореної українізації клубної справи. У кінцевому підсумку у Вінниці нацпитання набуло для мене значно більшого інтересу і значення, ніж раніше»⁵.

Через рік М.С.Волобуєва відкликано до Харкова — тодішньої столиці України — для роботи в Головополітосвіті. Він працював за сумісництвом також у фармацевтичному технікумі, викладачем Харківського інституту народної освіти, фінансового економічного технікуму, а згодом (у 1930-1933 роках) став професором політичної економії в Харківському механіко-машинобудівному інституті. Мешкав по вулиці Держинського, 47, помешкання № 6. Архіви зберегли відомості про його близьких. Мати — Волобуєва Катерина Петрівна, 1882 року народження, мешкала разом з ним. Дружина — Артемова Варвара Іванівна, 1904 року народження, працювала в Інституті комуністичної освіти викладачем. Донька — Волобуєва Валерія Михайлівна, 1929 року народження⁶.

М.С.Волобуєв входив до складу колегії Головополітосвіти. У 1927 р. був заступником її голови.

Ще у 20-ті роки М.С.Волобуєв познайомився з О.Я.Шумським, М.Г.Хвильовим, М.О.Яловим, рядом колишніх членів партії «боротьбистів», які 1920 р. увійшли до КП(б)У. Саме «боротьбистська» партія дала тодішній системі значні культурницькі сили. Цих людей серйозно хвилювала національна політика, розвиток української культури, процес «українізації» в цілому. Спілкування майбутнього «націонал-ухильника» з ними, ясна річ, впливало на формування його світогляду. Зауважимо, що він був молодою людиною, коли все нове сприймається по-особливому. Свою статтю «До проблеми української економіки» він надрукував у 24 роки. Ці знайомства потім обернулись для нього трагедією.

Коли Михайла Симоновича заарештували у грудні 1933 р., то досить швидко з нього вибили зізнання в тому, що він уходив до «контрреволюційної української організації», куди його «втягнув» М.Г.Хвильовий. Минуть роки. У 1956 р. у заяві на ім'я тодішнього Генерального прокурора СРСР Р.А.Руденка Волобуєв напише: «Я в ході слідства підписав вигадані свідчення, взяв на себе провину за надумані «контрреволюційні» злочини, яких я не скоював — участь у підпільній організації боротьбистів, розробка для неї «програми», тощо»⁷.

Водночас, у тій же заяві, Волобуєв писав, що дійсно в його свідомості національне питання посіло значне місце. Цьому сприяло чимало чинників.

Ось один з них: «Стикаючись і дискутуючи з працівниками російської Головополітосвіти у практичних питаннях, хворобливо сприймаючи спроби трактувати українську культуру і український Наркомат освіти як провінційні, я поступово дійшов висновку про неможливість успішного розвитку українського культурного будівництва у співпраці з росіянами»⁸.

Та, мабуть, головним фактом став неупереджений аналіз сталінської політики індустріалізації й колективізації.

Його найзначніша публікація «До проблем української економіки», вміщена у 2 і 3-ому числах часопису «Большовик України» за 1928 р. була нав'язана тогочасними реаліями. Вона викликала люту у «правовірних» сталіністів. Стаття фігурувала у кримінальній справі Волобуєва як один з доказів його «контрреволюційної та шкідницької» діяльності.

У протоколі допиту, який його примусили підписати 25 січня 1934 р., читаємо так: «Я, зустрівшись з Яловим у Железноводську, поставив перед ним з власної ініціативи питання про необхідність перенести обговорення національної проблеми із захмарних сфер, літератури, на ґрунт економічних інтересів. З цією метою я пропонував написати спеціальну статтю. Згодом я мав про це ж розмову з Шумським. Хоча останній і недооцінив значення моєї позиції, однак підтримав мою ініціативу. З цього саме моменту розпочинається моя основна діяльність в організації якій «теоретика». Коли статтю було написано, я ознайомив з нею Ялового і Хвильового. З санкції організації статтю надіслали у «Більшовик України». Лише тепер для організації стала зрозумілою постановка питання й можливий ефект перенесення проблем в економічну площину, більш актуальну для нас»⁹.

У 50-і роки з'ясувалось, що ніякої організації не було, ніяких «шкідницьких» намірів Михайло Волобуєв не мав. Що ж спонукало молодого, талановитого економіста написати статтю? Йшов 1927 рік — період дискусій, що передували XV з'їзду ВКП(б), з'їзду, на якому Сталін одержав перемогу над прихильниками Троцького. А вже трохи пізніше «вождь» розпочав атаку проти «правого ухилу», проти збалансованих рішень XV з'їзду. Сталіністи брали курс на форсування темпів розвитку економіки, колективізації.

За цих умов від союзних республік вимагалось одне — неухильно виконувати лінію центру. Не бралось до уваги, що в союзних республіках були політики і вчені, які гаразд розуміли дійсний стан справ. За словами про рівноправність стояло, власне, споживацьке ставлення центру до України та інших регіонів СРСР. Виступ М.С.Волобуєва був свого роду оприлюдненим протестом проти цієї «генеральної лінії». Не бракувало, щоправда, наївної віри в те, що в центрі, «нагорі», чогось не знають. А там, навпаки, чудово все розуміли і на будь-які корективи свого курсу йти не збиралися, про що свідчить хоча б лист Сталіна «Тов. Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У» від 26 квітня 1926 р. У ньому «вождь» дав чітку санкцію на боротьбу проти «національного ухилу» в Україні. Тому М.С.Волобуєв був приречений на нищівну критику.

Об'єктивніше оцінили працю Волобуєва за кордоном. Звернемося хоча б до публікації відомого українського політичного діяча М.Ю.Шаповала «Міжнаціональне становище» українського народу», яка була підготовлена в 1930 р. (текст подано за тогочасною орфографією).

«Коли ми задовольняємо всі свої потреби своїм заходом, то ми незалежні від інших, — пише він, — але хай поділимо функції: ви робіть фарби, а я малюватиму, то зразу ми стали взаємно залежні. Розділивши виробничий процес між двома людьми, ми їх зробили взаємно залежними, цебто оберненими в частини якоїсь цілості, котру мислимо, як організм, і тому називаємо таких людей організованими. Організування є процес узалежнювання частин від цілого.

Отже, і більшовики це добре розуміють, а тому й впроваджують новий тип розподілу праці — ставлять в залежність одну республіку від іншої. Навіщо це їм потрібно? А тому, що на Україні розвивається національна свідомість, котра у свій час дасть великий ефект: незалежність українського народу.

При перепису 1926 р. 31 мільйон людей здекларував себе українцями. Це важна подія, яку більшовики зрозуміли і рішили протиставити зростові національної свідомості узалежнення України шляхом соціальної політики, включити Україну в нову систему розподілу праці! Як це робиться? Це робиться шляхом відкриття в Росії таких виробництв, які потрібні Україні, а яких на Україні або нема, або вони в малій кількості. В наслідку буде бажаний ефект: Росія від України не залежить ні в чому, а Україну ставлять в залежність від Росії в багато де чому...

Коли комуніст-українець проф. М.Волобуєв виступив зі своєю славнозвісною

статтею про колоніальну політику Росії на Україні, то на нього посипались докори з комуністичного олімпу на некомуністичний спосіб мислення, одначе не можна приховати того, що об'єктивно-науково мав рацію проф. Волобуєв. Так, дійсно, «установлюється новий тип розподілу праці»¹⁰.

Оскільки сучасний читач мало обізнаний з конкретним змістом і висновками Волобуєва, коротко переповімо їх. Насамперед, він заперечував теорію єдності російської імперської економіки до жовтня 1917 р., вимагав розглядати Україну, як «історично сформований народногосподарський організм», що має власні шляхи розвитку¹¹.

Волобуєв не відходив від комуністичних засад, Він твердив, що колись перемаже всесвітня комуністична революція, буде створений всесвітній СРСР і в нього кожна нація увійде як рівна. Але Україна вже тепер мусить підготуватись до такого вступу. Для цього її економіка повинна гармонійно розвиватись у природних національно-економічних межах. Позбавлення українського народу права керувати власною економікою, а тим паче експлуатація української економіки на шкоду українському народу — справа, за його словами, ворожа комунізмові.

Не обминув Волобуєв схему найраціональнішого використання продуктивних сил. Він вважав невиправдано дорогим нерентабельне будівництво нових підприємств у нових економічних регіонах СРСР за кошти України, бо це затримувало розвиток її власних продуктивних сил.

Далі він робить деякі висновки. Слід переглянути, і раз і назавжди відкинути спроби розривати єдиний український народногосподарський комплекс за критерієм поділу праці в межах колишньої Росії; забезпечити за українськими економічними центрами права й можливості дійсного керівництва всім, без винятку, народним господарством, змінивши існуючий порядок керівництва промисловістю.

За Союзним Держпланом та іншими центрами зберегти загальнодирективні функції. Українські господарські плани підлягають зміні лише у тому разі, якщо суперечать цим директивам. Загальносоюзні господарські плани підлягають попередньому розглядові на союзному з'їзді Держпланів і остаточному затвердженню двома палатами Центрального Виконавчого Комітету СРСР.

Бюджетне законодавство слід індивідуалізувати, застерігаючи від занадто великого вилучення народногосподарських прибутків за межі України. Встановити, що остаточною інстанцією, яка затверджує український бюджет повинен бути Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет.

Молодий економіст вважав, що плани індустріалізації треба переглянути, відкинувши тенденції розглядати російську економіку як панівну. Зокрема, подивитись на економічну доцільність планів будівництва нових заводів. Беручи до уваги високий темп аграрного перенаселення в СРСР, встановити відповідну всеукраїнську систему регулювання напливу робочої сили з тим, щоб стежити за пропорційним розподілом місць на українських заводах між УСРР та Російською Федерацією. М.Волобуєв вважав, що за Україною та іншими союзними республіками необхідно зберегти право контролю за діяльністю союзних органів¹².

По-сучасному звучать такі думки: «Ліквідація «провінціального становища» нашої мови, нашої літератури, нашої культури взагалі буде наслідком забезпечення Україні нестриманого розвитку продуктивних сил, забезпечення її становища, сформованого національно-господарського організму, остаточної відмови розглядати її як просту суму районів єдиної неподільної економіки.

На цьому боці національної проблеми слід зосередити увагу, щоб небезпечні тенденції конкуренції між двома економіками СРСР не були використані ворожими нам силами для роз'єднання великого братерського співробітництва всіх націй...

Стара мудрість говорить: «Concordia parvae fcs crescunt discordia maxime

dilabuntur» *. І не для поглиблення цієї незгоди, а для встановлення згоди між двома найбільшими республіками СРСР — поставили ми статтею ці питання про взаємини України з СРСР. Не слід забувати, що Україна є не лише «Південь СРСР», не можна, неприпустимо забувати, що вона є Україна!»¹³.

І вдарили дзвони! Хоч редакція журналу «Більшовик України» у примітці позначила, що стаття дискусійна, на автора чекав справжній погром. Зокрема, вже у другому числі журналу за 1928 р., де надруковано початок матеріалу Волобуєва, вміщено першу частину статті-відповіді А.А.Річицького «До проблеми ліквідації пережитків колоніальності та націоналізму». Проти Волобуєва виступив не тільки Річицький. Статтю «Платформа українського націоналізму» надрукував у шостому номері журналу «Більшовик України» за 1928 р. Є.Гірчак.

У тому ж числі журналу з'явилась стаття М.О.Скрипника «З приводу економічної платформи націоналізму». Він роз'яснював: «Як же нам ставитись до волобуєвщини? А так, як поставились до шумськизму, до хвильовизму. Вони ведуть до фашизму...»¹⁴.

Складається враження, що статтю було вміщено, щоб спровокувати протиправні акції щодо М.С.Волобуєва, дати ще один імпульс боротьбі проти «національного ухилу» в Україні. Нічого незвичайного у цьому немає. Не забуваймо, генсеком ЦК КП(б)У все ще залишався Л.Каганович, котрий вів шалену кампанію проти «ухилів», проти «шумськизму», проти «розкольників» (або, як їх тоді називали, «розламівців») з Компартії Західної України (КПЗУ), яка підтримала О.Я.Шумського в його виступах проти лінії Кагановича в національному питанні.

Власне, в публікації М.О.Скрипника, основою якої був його виступ на кафедрі національного питання в Інституті марксизму, є підтвердження цього: «...Виникає питання: з якої речі ми — я, член Політбюро ЦК КП(б)У, т. Річицький, кандидат ЦК КП(б)У, вся редакція «Більшовика України» — взяли і вмістили в нашому теоретичному органі статтю Волобуєва, тим давши зброю нашим ворогам і передовим зрадникам з КПЗУ? З якого побиту? Виявляючи хибні погляди, ми озброюємо нашу партію.

Містячи статтю Волобуєва в нашому журналі, ми зрозуміло даємо зброю, за яку може вчепитися, як тепер «Діло», так і група Василькова, зрадників з КПЗУ. Але ця зброя нічого спільного не має з дійсним науковим розумінням українського питання. Вона заснована на псевдонауковій базі, не має наукового підходу, хибна й шкідлива політично. Розбиваючи її, ми водночас даємо зброю нашій партії, нашим пролетарям, даємо розуміння того, що є в нас, якими шляхами ми йдемо, правильне розуміння, і тим готуємо дійсну пролетарську єдність.

Ось у чому причина того, що в повній згоді з Політбюро редакція «Більшовика України» і вмістила статтю Волобуєва, обеззброївши її вміщенням поруч з нею статті т. Річицького»¹⁵.

Іронія долі. Практично всі заповзяті критики Волобуєва закінчили життя трагічно. Річицький і Гірчак репресовані. Скрипник, доведений своїми колегами з Політбюро до відчаю, наклав на себе руки. Самого Михайла Симоновича до слушної нагоди не чіпали. Відбувся лише традиційним для тоталітарної системи самокаяттям. У 21-22 числах журналу «Більшовик України» за той же 1928 р. вміщено «покаянного» листа Волобуєва. Ревнителю інтернаціоналізму цього видалось замало. Від нього зажадали нових покаянь. У 5, 6, 7-му числах журналу «Більшовик України» за 1930 р. з'явилась велика за обсягом стаття «Проти економічної платформи націоналізму (До критики «волобуєвщини)», автором якої був ...Волобуєв. Ось що, зокрема, він писав: «Видужавши від тяжкої націоналістичної хвороби, я нині з почуттям невимовного сорому переглядаю

* Згода збільшує й малі справи, а незгода руйнує й великі (латин.).

сторінки своєї статті...»¹⁶.

Каяття не допомогло, не врятувало. Репресивна «черга» дійшла і до нього. Наприкінці 1933 року з'явився документ зловісного змісту:

«Постановление, город Харьков, 7 декабря 1933 года.

Я, пом. Уполномоченный следственной группы Секретно-политического отдела ГПУ УССР Гольдман, рассмотрев материалы по обвинению гражданина Волобуева Михайла Симоновича, сотрудника Наркомпроса УССР, беспартийного, в преступлениях, предусмотренных ст. 54-11 УК УССР, выразившихся в том, что он принадлежит к украинской контрреволюционной организации, стремившейся к свержению Соввласти вооруженным путем, **нашла**, что пребывание Волобуева М.С. на свободе является опасным, а потому на основании изложенного и, руководствуясь статьями 143, 146 и 156 Уголовно-процессуального кодекса УССР, **постановила**:

1. Избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и следствия в отношении обвиняемого Волобуева М.С. содержание под стражей в спецкорпусе ГПУ УССР.

2. Настоящее постановление направить для сведения прокурору.

Пом. Уполномоченный следственной группы секретно-политического отдела — Гольдман».

«Согласен». Начальник 2 отд. секретно-политического отдела — Шерстов.

«Утверждаю». Зам. начальника секретно-политического отдела УССР — Козельский».

Звернімо увагу на партійну приналежність — позапартійний. Це — неправда. Річ у тому, що заарештувати комуніста можна було лише зі згоди відповідного органу після виключення з партії. Президія Центральної контрольної комісії КП(б)У хоч і спрацювала «оперативно», але вже після арешту. 13 грудня 1933 р. після опитування її членів, а не колегіально, вона ухвалила: «За активну участь у контрреволюційній фашистській організації Волобуєва М.С. з партії виключити»²¹. Ось такою тоді була партійна «демократія» і справедливість! Таку страшенну силу мало ДПУ. Перед ним пасував навіть найвищий партійний суд.

Колесо закрутилося, набираючи обертів. 8 грудня на квартирі Волобуєва здійснено обшук. У нього вилучили листування і револьвер. Однак перший протокол допиту, підписаний Волобуєвим, датовано січнем 1934 р. Не інакше, що йому дали час «подумати». Працівники ДПУ досягли успіху. 22 січня 1934 р. Волобуєв підписав протокол, в якому є зізнання про те, що він належав до «контрреволюційної української організації» з квітня 1927 р., і що туди його «втягнув» М.Г.Хвильовий.

У протоколі зафіксовано, що організація мала два центри — московський, до якого входили О.Я.Шумський, П.К.Солодуб, М.М.Полоз, Р.В.Турянський, і харківський, до якого належали Приходько, Яловий, Васильків і Сліпанський.

Згодом Волобуєв дав «розгорнуті свідчення» про цю міфічну організацію. Він фактично підписався під тією схемою, яку йому запропонували працівники ДПУ. Чому так вчинив? Михайло Симонович відповів на це запитання у вересні 1956 р., коли був допитаний у зв'язку з перевіркою своєї справи. Він сказав, що його позбавляли сну й погрожували смертним вироком, але це не привело до бажаних наслідків. Тоді йому підсунули протоколи допитів тих осіб, котрі нібито свідчили проти нього. Один зі співробітників ДПУ взяв на себе сміливість заявити від імені ЦК КП(б)У, що партія чекає від Волобуєва «допомоги у розгромі боротьбистів» та інших буржуазних націоналістів. Почуваючи до того ж себе в той час важко хворим та вкрай психічно пригніченим, я піддався на цю провокацію й почав підписувати протоколи допитів»²².

Трохи раніше, у березні 1956 р., у вже згаданій заяві на ім'я Генерального

Прокурора СРСР Р.А.Руденка Волобуєв писав: «У той час я був далекий від підозри у можливості провокації й вірив наданим мені «зізнанням» інших залучених у цій же справі... Я помилився, взявши на себе провину в тому, в чому я ніколи не був винен»²³.

Оперуповноважений Секретно-політичного відділу Соколов підписав обвинувальний висновок у його справі й запропонував передати її на розгляд Судової трійки ДПУ УСРР з клопотанням про ув'язнення його у концтабір строком на п'ять років. У цьому документі є така примітка: «Обвинувачений Волобуєв знаходиться у спецкорпусі № 1 і з цього числа рахується за Судтрійкою при Колегії ДПУ УСРР. Речдоків у справі немає»²⁴.

Однак остаточне рішення було дещо іншим. 26 лютого 1934 р. Судова трійка при Колегії ДПУ УСРР ухвалила ув'язнити М.С.Волобуєва на п'ять років не у виправно-трудоному таборі, а в «загальних місцях позбавлення свободи»²⁵. 8 травня 1934 р. ухвалу відкореговано. Та ж Судова трійка відправила його на заслання до Казахстану на 5 років, рахуючи строк з 7 грудня 1933 р.²⁶.

Отже, М.С.Волобуєв залишився живим. Він відбув термін покарання і тричі (у 1937, 1941 і у 1943 рр.) звертався до ЦК ВКП(б) з проханням про реабілітацію, але даремно. У період війни з гітлерівською Німеччиною жив у Краснодарському краї. За спеціальним завданням НКВС працював кореспондентом фашистської газети «Кубань». Роз'їжджаючи за завданням редакції по станціях, одночасно збирав відомості про німців. Як він справлявся з таким завданням, написав один з авторів книжки «Герої підпілля»: «За донесеннями Волобуєва радянська авіація неодноразово бомбардувала ворожі об'єкти у Краснодарі. Завдяки його відомостям вона вивела з ладу аеродром, зруйнувала майданчик з установками для керованих снарядів «ФАУ-1» і «ФАУ-2», знищила склади з боєприпасами, що були розташовані у передмісті Краснодара, та інші об'єкти»²⁷.

У повоєнний час, у період хрущовської «відлиги», Волобуєв вів далі боротьбу за реабілітацію. Він уже мешкав у Ростові-на-Дону, де працював завідувачем кафедрою в Ростовському фінансово-економічному інституті. У листі-клопотанні на ім'я Генерального прокурора СРСР Р.А.Руденка зазначалось: «Мені відомо, що деякі з осіб, залучених у цій справі (український письменник Остап Вишня, професор Соколянський) реабілітовані, але я не знаю, чи переглядалися справи в цілому. Так чи інакше я не можу більше мовчати, не можу закінчувати життя з такою тяжкою й ганебною плямою...

...Ось чому я вирішив звернутись до Вас з проханням про перегляд моєї справи та реабілітацію.

Волобуєв-Артемов. 12 березня 1956 р.»²⁸.

Перевірки його справи тривали недовго. Були допитані колеги Михайла Симоновича по Харківському інституту. Зокрема, свідчення дали І.М.Баланов, професор Є.Є.Фарафонов. Правознавці звернулися й до Інституту економіки АН України з проханням дати висновок до статті М.С.Волобуєва «До проблеми української економіки».

Цитую уривок з цього документа мовою оригіналу: «Не понимая объективной закономерности развития социалистической экономики, отрицая социалистические принципы размещения производительных сил в СССР, ведя борьбу против ленинской национальной политики, против дружбы и социалистической взаимопомощи народов СССР, М.В.Волобуев явился рупором всего реакционного, враждебного делу строительства социализма на Украине да и в СССР»²⁹. Ось такої «об'єктивності» від колег Волобуєв удостоївся ще раз.

І все-таки реабілітація відбулась. Постановою Президії Харківського обласного суду від 23 серпня 1957 р. були скасовані постанови Судової трійки при Колегії ДПУ УСРР від 26 лютого і 8 травня 1934 р. Справу припинили з

формулюванням: «За недостатністю зібраних у справі доказів». 12 вересня 1957 р, голова Харківського обласного суду Мірошніченко повідомив про це Михайла Симоновича³⁰.

Однак, як було прийнято казати тоді, у 50-ті роки, реабілітували людину, а не її ідеї. Сьогодні потрібен принципово новий погляд на науковий доробок М.С.Волобуєва, об'єктивний аналіз його позиції. Згаданий висновок співробітників Інституту економіки АН України був підготовлений людьми заангажованими, упередженими. Вони, можливо, й бачили раціональне зерно у міркуваннях Волобуєва, але не наважились про це сказати.

На цьому, напевно, й довелося б закінчити розповідь про долю цієї непересічної людини, та після одного з виступів на радіо до мене надійшов лист від доньки Волобуєва Валерії Михайлівни. «Передачу про свої батька, — писала вона, — я почула 15 червня (1993 р. — Ю.Ш.). Бракує слів сказати про те, як вона мене схвилювала. Спасибі вам величезне, адже я нічого не знала про наведені факти про звинувачення мого батька». Валерія Михайлівна розповіла чимало цікавого про свою родину й батька: «...своєї любові до України він не приховував. Любив одягати українські вишивки, щиро захоплювався красою українських пісень, української мови». У 1961 р. М.С.Волобуєв переїхав у Донецьк, де працював у торговельному інституті (його запросив тодішній ректор Ф.Д.Фесенко). Та жити у Донбасі не зміг через хворобу на бронхіальну астму. Знов повернувся до Ростова, де й помер 20 червня 1972 р. Через два з половиною роки не стало його дружини. «Їхній правнук Сашко, — писала Валерія Михайлівна, — з'явився на світ 1987 р. Так хочеться сподіватись, що він житиме у вільній, щасливій Україні».

Юрій ШАПОВАЛ,
кандидат історичних наук.

ПРИМІТКИ

¹ Див.: Шаповал Ю. Не самогубець! Злочин, розсекречений через 46 років // Літературна Україна. — 1993. — № 8.

² Архів Управління Служби безпеки України (далі — Архів УСБ України) у Харківській області. — Справа 012927. — Арк. 1-6.

³ Там само. — Арк. 13.

⁴ Там само. — Арк. 13-14.

⁵ Там само. — Арк. 14.

⁶ Там само. — Арк. 2.

⁷ Архів УСБ України у Харківській області. — Матеріали перевірки у справі М.С.Волобуєва. — Арк. 4.

⁸ Там само. — Спр. 012927. — Арк. 15.

⁹ Там само. — Арк. 18.

¹⁰ Шаповал М. Міжнародне становище українського народу. — Прага, 1934. — С. 48-49.

¹¹ Волобуєв М. До проблеми української економіки // Більшовик України. — 1928. — № 2. — С. 46-58.

¹² Там само. — № 3. — С. 61-62.

¹³ Там само. — С. 62-63.

¹⁴ Скрипник М. З приводу економічної платформи націоналізму // Більшовик України. — 1928. — № 6. — С. 50.

¹⁵ Там само. — С. 47.

¹⁶ Волобуєв М. Проти економічної платформи націоналізму. До критики волобуєвщини // Більшовик України. — 1930. — № 7. — С. 28. [У тексті статті дане посилання, а також наступні чотири (№ 17: Архів УСБ України у Харківській області. — Справа 012927. — Арк. 4. № 18: Там само. — Арк. 5. № 19: Там само. — Арк. 7. № 20: Там само. — Арк. 8.) — відсутні].

²¹ Архів УСБ України у Харківській області. — Матеріали перевірки у справі М.С.Волобуєва. — Арк. 109.

²² Там само. — Арк. 17-18.

²³ Там само. — Арк. 109.

²⁴ Там само. — Справа 012927. — Арк. 102.

²⁵ Там само. — Арк. 103.

²⁶ Там само. — Арк. 104.

²⁷ Беляев В. Верность храня // Комсомолец (орган Ростовского обкома ВЛКСМ). — 1977. — 21 июня.

²⁸ Архів УСБ України у Харківській області. — Матеріали перевірки у справі М.С.Волобуєва. — Арк. 118.

²⁹ Там само. — Арк. 12.

³⁰ Там само. — Справа 012927. — Арк. 115-118.